

Natalija Vrečer

IZUMLJANJE TRADICIJE: poročilo iz prve kulturnoantropološke poletne šole Srednje evropske univerze (Budimpešta, 20.7. – 31.7. 1998)

"Zbrali smo se, da izumimo tradicijo," so bile besede v pozdravnem nagovoru ko-direktorja prve kulturnoantropološke poletne šole v sicer izrazito multidisciplinarnem programu Srednje evropske univerze prof. Petra Niedermüllerja. Prof. Niedermüller poučuje evropsko etnologijo na Humboldt univerzi v Berlinu, zadnja leta pa poučuje tudi na Madžarskem. Druga ko-direktorica poletne šole je bila dr. Violetta Zentai z univerze Janus Pannonius iz mesta Pécs na Madžarskem. Naslov poletne šole je bil Oblike vključitve in izključitve v in okoli Nove Evrope, vsebina pa je obsegala najaktualnejše kulturnoantropološke aspekte sodobnih procesov transformacije v srednji in vzhodni Evropi ter nekaterih drugih državah.

Osnovna teza tečaja je bila, da so družbe, ki so začele projekt Evropske unije ter družbe srednje in vzhodne Evrope povezane z različnimi zgodovinskimi povezavami, z transnacionalnim in subnacionalnim pretokom ljudi in znanja, tradicij, misli in kultur. Zaradi tega naj bi se transformacije v srednji in vzhodni Evropi preučevalo z različnih perspektiv, ki niso vezane le na regijo.

Tečaj je bil razdeljen na 22 predavanj, ki jim je sledila diskusija. Omenila bom meni najzanimivejša predavanja, saj nimam na voljo dovolj prostora, da bi povzela vsa, niti ni to moj namen. Teme so bile razdeljene predvsem na naslednja štiri področja:

1. politika identitete v transnacionalnih, nacionalnih in subnacionalnih področjih
2. diskurzi o trgu, bogastvu in kapitalizmu
3. državne prakse in uzakonjanje nasilja
4. koncepti o kulturnih razlikah in univerzalijah

Prva tema je bila po mojem mnenju predstavljena najbolj detajlno, zlasti zaradi odličnih predavanj Petra Niedermüllerja. Antropolog ali antropologinja, ki proučujeta procese transformacije, naj se vprašata, kaj vse tranzicija obsega, kako je povezana z zgodovino, saj ne moremo razumeti postsocializma, če ne razumemo socializma. Peter Niedermüller predlaga tri pristope, ki se mu zdijo zlasti primerni za proučevanje procesov transformacije v srednji in vzhodni Evropi: statistični pristop in fenomenološki ter ugotavljanje sprememb v mišljenju ljudi. Privatizacija je simbol, ki označuje konec socializma. Pridobijo tisti z več socialnega kapitala, tisti, ki razpolagajo z več informacij. Povrnili se je negotovost, z njo pa tudi vedno več socialnih konfliktov in osnovne ambivalentnosti. Nastaja nov spodnji razred (angleško: "underclass"), za katerega je značilno pomanjkanje informacij, izključitev iz informacij in komunikacije, ki pogosto pomeni tudi izključitev iz civilne družbe. Na ta način državljanstvo ni več družbeno, temveč kulturno. Procesi družbenih transformacij in kulturnih sprememb torej niso enotni procesi, čeprav vplivajo na vse družbene skupine. Obdobje postmodernizma zahteva tudi novo redefinicijo tradicije, ki presega mišljenje, da je to nekaj, kar se nanaša le na preteklost, saj je tradicija vprašanje simbolne in politične moči in nanjo ne gledamo več kot na nekaj

statičnega, temveč se ves čas spreminja. Michal Buchowski z Adam Mickiewicz univerze iz Poznana, Poljska, je primerjal sodobne procese tranzicije z obredi prehoda, ki jih je opisal Arnold van Gennep in kasneje razvil Victor Turner, vendar je opozarjal, da je to metafora mogoče aplicirati le delno, ker po fazi separacije (1989), ki ji sledi faza liminalnosti, v kateri se dandanes nahajamo, ne nastopa faza združitve.¹ V srednji in vzhodni Evropi ostajamo v liminalni fazi, ko ne vemo, kaj bo sledilo in občutimo negotovost pred prihodnostjo, ki ni jasna. Prav tako prihaja do tekmovanja med različnimi postsocialističnimi državami, saj vsaka zase poudarja, da je najbližja Evropi. Michal Buchowski se je spraševal tudi o tem, ali gre v resnici za transformacijo ali ne, saj so marsikje stari voditelji spet na oblasti. Mnoge disidente so degradirali in povišali stare voditelje, zato se sprašuje, ali sploh gre za revolucijo. Po njegovem mnenju ni začetka in ne konca tega prehoda, mi vsi ga sooblikujemo. Po mnenju Petra Niedermüllerja je prihodnost preprosto izginila.

Prorektor Srednje evropske univerze Sorin Antohi, ki je predaval o kolektivni stigmi, je razložil diskurz zahod-vzhod kot kulturno konstrukcijo, ki so jo izumile elite, da bi živeli razdvojeno. Po njegovem mnenju živimo v postsocialističnih deželah v skrajni negotovosti, saj delimo ekonomske in kulturne probleme lokalnih kultur, hkrati pa želimo dohiteti zahodne standarde. Zahodni popotniki po Balkanu so priskrbeli podobe neevropskega Drugega, vendar pa ta ni več uporaben za sodobno konstrukcijo zahodne identitete. V postsocialističnih državah se pojavlja regionalizacija stigme. V Romuniji so na primer stigmatizirani Moldavci. Pomembno je bilo opažanje ameriške profesorice Susan Gal, da je dihotomija zahod - vzhod v vsakem izmed nas (prav tako je v vsakem zahodu vedno tudi vzhod in obratno). Dandanes omenjena dihotomija dobiva večje razsežnosti kot sever - jug, vzhod pa je praviloma zaznamovan s stigmo.

Verena Stolcke se ni osredotočala predvsem na razlike kot večina drugih predavateljev, temveč je razmišljala tudi o enem izmed osrednjih antropoloških vprašanj: o različnih oblikah neprestane napetosti med enotnostjo človeštva (da smo vsi enaki) in razlikami (da živimo na zelo različne načine). Zlasti jo je zanimalo, kako je antropologija obravnavala to vprašanje skozi svojo zgodovino. Naj omenim škodljive rasistične taksonomije, ki so bile značilne zlasti za 19. stoletje. Na žalost so takšna opozarjanja nujno potrebna še danes, saj še ne sodijo popolnoma v zgodovino in jih nekateri še uporabljajo, zlasti tisti in tiste, ki poskušajo razlagati človekovo socialno obnašanje predvsem z biološkim dejavnikom. Tudi Allen Feldman, ki je predaval o nasilju v severni Irski, je opozoril, da so klasifikacije pogosto povezane z izvajanjem moči. Njegovo predavanje je bilo osnovano na temeljitem terenskem delu in bogati literaturi, kljub vsemu pa je imelo šibko točko, ki jo je delil z mnogimi predavatelji. Pogosto je bila namreč podana temeljita zgodovinska analiza, predavanje pa se je končalo, ko bi bilo treba dati napotke za prihodnost. Tako so na primer srbske udeleženke poletne šole zaman spraševale, kako reševati problem nasilja v državi. Vendar pa pomanjkanje praktičnih rešitev ni značilno le za predavatelje omenjene poletne šole, temveč je pogosto v sami antropologiji kot disciplini in humanistiki nasploh. Preveč je bilo ločevanja na teorijo in prakso. Prihodnost očitno zahteva več prisotnosti obeh vidikov. Pogosto so to tudi zahteve, ki jih postavljajo financerji projektov.² Tudi Jacku Goodyju bi lahko očitali, da se je ustavil zgolj pri zgodovinski analizi, ko je govoril o sodobni krizi očetovstva. To pa je edino, kar mu lahko očitamo, saj je na svoj 80. rojstni dan izvedel izredno in nepozabno predavanje, pri katerem smo se vsako minuto lahko soočali s tem, kaj zmore kombinacija izjemnega talenta, duha in več desetletij intenzivnega dela.

Naj omenim še ostale predavatelje: Violetta Zentai, Margit Feischmidt, Zoltan Fejos, Eniko Magyari-Vincze in Miklos Vörös. Nekateri udeleženci in udeleženke smo prostovoljno predstavili svoje prispevke. Pohvaliti moram predvsem zelo prijazno in stimulatивно diskusijo, ki je potekala 20 minut ali več po vsaki 20-minutni predstavitvi in je bilo tako več možnosti za ustvarjalno izmenjavo, kot je običajno na kongresih.

Glede na kvaliteto predavanj lahko ugotovim, da so se ugotovitve o kulturni konstrukciji dihotomije zahod - vzhod na poletni šoli potrdile. Kvalitete predavanj ne bi mogli deliti na zahod - vzhod, vsekakor se ne bi dalo vzhoda stigmatizirati. Nasprotno, značilnost predavateljev iz srednje in vzhodne Evrope je bila, da so bili bolj pripravljeni kot na primer tisti iz Združenih držav Amerike in zahodne Evrope. Izjema je bil seveda direktor kulturnoantropološke šole Peter Niedermüller, ki je v začetku postavil zelo kvaliteten standard, ki pa ga na žalost drugi predavatelji in predavateljice ter udeleženci in udeleženke nismo dosegali. Poletna šola je bila zelo intenzivna, mislim, da bi jo bilo dobro razporediti na tri tedne. Seveda pa upam in želim, da se bo kdaj razvila v kulturnoantropološki oddelek na Srednje evropski univerzi v Budimpešti in bo tako začetek neke nove univerzitetne tradicije in kvalitete.

1 Podobno sem ugotavljala tudi sama, ko sem predstavila raziskavo o antropoloških vidikih begunstva v Sloveniji, ki jo delam za doktorsko dizertacijo in uporabila metaforo obredov prehoda za razumevanje izkušenj liminalnosti v begunski situaciji v Sloveniji.

2 Begunske študije lahko služijo kot zgleden primer, saj že od nastanka discipline v osemdesetih letih uspešno kombinirajo teorijo in prakso, ki sta dopolnjujoči.

Inga Miklavčič Brezigar

LETNO POROČILO ETNOLOŠKEGA ODDELKA GORIŠKEGA MUZEJA ZA LETO 1997

Delo etnološkega oddelka Goriškega muzeja je v letu 1997 potekalo v znamenju rutinskega etnološkega in muzejskega dela ter raziskovalnega terenskega in arhivskega dela za bodočo razstavno in publicistično dejavnost, saj nam za obsežnejšo razstavno dejavnost niso bila odobrena denarna sredstva.

Za razstavo skrinj, predvideno v letu 1999, smo pripravili kataloški računalniški popis 65 skrinj iz depojev Goriškega muzeja, ki so trenutno v restavriranju.

Raziskovalna dejavnost etnološkega oddelka, ki poteka v zadnjih letih, obsega naslednje teme:

- pustovanja na Primorskem,
- muzealstvo na Primorskem,
- način življenja v vaseh ob meji - Robidišče,
- babištvo na Primorskem,
- spremembe načina življenja na Tolminskem in v Trent,
- etnološka podoba življenja na Primorskem po letu 1945,
- tradicionalna kultura Krasa,
- način življenja v goriških vaseh ob novi državni meji 1947-1949 ter
- način življenja prvih prebivalcev Nove Gorice 1949-1959.

V okviru raziskave pustnih običajev na severnem Primorskem že

več let potekajo redni terenski ogledi pustnega dogajanja in pogovori z organizatorji pustovanj (opravljeni so bili pogovori na Ligu in v Drežnici). Prizadevamo si, da bi za načrtovano zbirko in razstavo o različnih oblikah pustovanj ter tako tradicionalnih kot sodobnih pustnih običajih na severnem Primorskem pridobili zbirke kompletov pustne opreme in drug muzejski material.

Muzealstvo je na Primorskem po letu 1991 doživelo izjemen razmah. Na območju Goriškega muzeja je nastala vrsta novih muzejev in muzejskih zbirk različnih tipov, tako v pristojnosti in upravljanju javnih zavodov (npr. Triglavskega narodnega parka v Trenti) kot turističnih društev (Kobarid, Breginji) in zasebnikov. Pri vzpostavljanju muzejskih zbirk sodelujemo kot strokovni sodelavci. Ob tem seveda spremljamo razvoj muzejske dejavnosti ter vpliv muzeja ali muzejske zbirke v okolju, kjer nastane. V okviru te dejavnosti sta nastala članka o etnoloških zbirkah v muzejih na Tolminskem in o pomenu malih muzejev oziroma muzejskih zbirk za identiteto in turistično ponudbo posameznega območja.

V okviru predloga raziskave vasi ob meji na severnem Primorskem smo začeli s terenskim delom v Robidišču (intervjuji in pregled arhivskega gradiva).

Vzporedno je potekalo terensko in arhivsko delo (intervjuji, arhiv in pregled literature) pri raziskavi babištva na severnem Primorskem. Že vrsto let poteka tudi etnološko delo v dolini Trente in na Tolminskem. V okviru spremljanja načina življenja v dolini Trente sva z Ivom Saksido (POP TV in VITEL) v poletnih mesecih posnela gradivo za dokumentarni film o Trenti in Trentarjih. Skupaj s kolegico Darjo Skrt sva pripravili scenarij za dokumentarni film Tolminsko, ki je na natečaju RTV Ljubljana dobil odkupno nagrado.

V okviru redne etnološke publicistične dejavnosti pa sem v tem času pripravila prispevke o etnološki podobi severne Primorske in o obrtne na tem območju, sodelavka Darja Skrt pa za zbornik Primorska - 50 let prispevek o šegah in običajih.

V Goriškem muzeju smo z zbiranjem zgodovinskih in etnoloških predmetov iz bližnje preteklosti v okviru zgodovinskega in etnološkega oddelka začeli že pred leti. Vendar je zbiranje predvsem večjih etnoloških predmetov (npr. predmetov stanovanjske opreme) potekalo do neke mere naključno in nesistematično. Etnološka raziskava sodobnega načina življenja, to je načina življenja po letu 1945, je bila zastavljena s sondažno raziskavo, izvedeno za prispevek oziroma predavanje (Etno-grafski pregled povojnih dogodkov na Goriškem) za mednarodno konferenco zgodovinarjev ob obletnici priključitve Primorske k Sloveniji, ki je potekala v Kopru in Novi Gorici med 25. in 27. septembrom 1997. Nadaljevala se je s pripravo gradiva za razstavo z naslovom Spomini naše mladosti, ki je bila v Goriškem muzeju na gradu Kromberk odprta aprila 1998.

Sodelavec Andrej Malnič je svojo raziskovalno dejavnost na Krasu realiziral s postavitvijo istoimenske razstave v Slovenskem domu na Dunaju, ki je po vrnitvi v sklopu prireditev ob Kraških dnevih gostovala v Štanjelu. Organiziral je tudi selitev razstave Vinarske podobe, postavljene v gradu Kromberk, na Dobrovo, kjer je bila predstavljena ob Prazniku češenj, nato pa je razstavo postavil še v razstavni galeriji dvorca Vogrsko.

Skupaj s sodelavcem, oblikovalcem Borisom Blaškom, sta v prostorih Osnovne šole Lokavec posta-vila razstavo Stare ceste in furmani, pripravila sta muzejski projekt za bodočo razstavo Vodni pogoni, ki naj bi bila v obnovljenem starem mlinu v Ajdovščini, sodelovala pa sta tudi pri snovanju novega Lipicanskega muzeja v Lipici. S publicistom in zbirateljem Stanetom Bačarjem iz Ajdovščine pa je Andrej Malnič sodeloval tudi pri postavitvi razstave ob 124-letnici ustanovitve kmetijske šole na Slapu pri Vipavi, s sodelavko Natašo Nemec pa pri predstavitvi knjige o opekarstvu na Goriškem Il fuoco camina, ki sta jo maja predstavila